

BÖLGE KALKINMASI ve DEVLET HİZMETLERİ ARZI

Doç. Dr. Kenan BULUTOĞLU
İktisat Fakültesi

Bölge Ekonomisi, Yerleşme Ekonomisi konusu, son yılların iktisat yazınında hızlı bir gelişme göstermektedir. Bu konunun gelişmiş ekonomilerde kazandığı önem, ileri sanayileşme seviyesinde üretim kapasitesinin tabii kaynaklar üzerinde dağılımının sosyal maliyetler üzerindeki tesirlerinin gittikçe artmasına bağlanabilir. Sanayileşmenin ilk safhalarında, piyasanın ayarlamasına terkedilmiş olan bu mesele, sanayileşme ilerledikçe, büyük sanayi şebekeleri kuruldukça, köylerle kentler arasındaki sosyolojik yapı farkları azaldıkça, tek başına *piyasa* tarafından rasyonel bir şekilde çözümlenemez hale gelmektedir. Kurulan kapasitelerin, firma dışında kalan sosyal zarar ve faydaları gittikçe artmakta, piyasanın ayarladığı kapasite büyümesi ve dağılımı, sosyal optimumdan gittikçe daha fazla uzaklaşma eğilimi göstermeye başlamaktadır. Kaldı ki, tabii kaynakların değerlendirilmesi bakımından sadece piyasanın yönettiği tipteki bir sanayi yerleşmesi, başlangıçtan beri rasyonel olmaktan az çok ayrılma eğilimi göstermiştir. Bugün iktisat politikası tahlillerinde kaydedilen ilerlemeler, sanayi dağılımına bazan piyasa yerine, bazan da piyasayı tamamlayıcı bir şekilde yapılacak merkezden karışmaların, kaynak dağılımında rasyonelleşmeyi sağlama imkânlarını arttırmıştır.

Bugün az gelişmiş ülkelerde, kalkınmanın başlatılıp kendini destekliyen bir büyüme sürecine sokulması, piyasaya bırakılan yer ne kadar büyük olursa olsun merkezden önemli karışmaları gerektirmektedir. Özellikle firma kapasitelerinin kurulmalarından önce gerekli olan demirbaş toplum temel sermayesinin, millî ekonomik alanda rasyonel bir şekilde dağıtılması, esası bir *bölgelerarası iktisadî imkânlar karşılaştırması* tahlilinin yapılmasına bağlıdır. Çünkü henüz kurulmamış olan sanayilere hizmet arzedecek olan demirbaş toplum sermayesinin hangi alanlara dağıtılması gerektiğini bize piyasa talebi gösteremez. Bütün az gelişmiş ülkelerde devletin üzerine düşen bu çeşit firma dışı yatırımların dağılışı, kalkınma plânlarının başlıca meselesi olarak ortaya çıkmaktadır.

Biz bu konuşmamızda, önce bölgelerarası gelişme eşitsizliklerinin sebepleri üzerinde kısaca durmak, bu eşitsizliklerin hangi halde kaynakların rasyonel kullanımından uzaklaşılmasına sebep olduğunu kısaca belirtmek istiyoruz.

Bölgelerarası gelişme eşitsizlikleri :

Gümrük duvarlarıyla çevrili bir iktisadî alanda başlayan bir gelişme, çeşitli bölgelerde farklı hızlarla ilerler. Tabii kaynakların verdiği imkânlar çeşitli bölgelerde farklı olduğuna göre, gelişme hızlarının farklı olması iktisadî bakımdan rasyoneldir. Fakat bazan büyüme hızları arasındaki farklar, farklı sosyolojik yapılardan, oturmuş kurumların, kişilerin davranış ve zihniyetlerinin başlangıçta farklı olmasından da ileri gelebilir. Her iki halde de üretimdeki artışlar, iktisadî bakımdan *bölgelerarası mutlak üstünlüklere* dayanmaktadır ¹.

Gelişmenin başladığı, firma yatırımlarının yöneldiği bölgelerde, *firmalararası dış kazançlar sebebiyle*, üretimin daha da artması gittikçe daha kolay olmaktadır. Öte yandan üretimde kullanılan ve firmanın maliyetleri dışında kalan devlet hizmetleri de (*başlıca demirbaş toplum sermayesi*), bu bölgelerde daha hızlı artmaktadır. Gelişmenin belli bölgelerde toplanması, duraklıyan bölgelerde, ya da yavaş gelişen bölgelerde bazı üretim türlerinin körelmesine, büsbütün terkedilmesine sebep olmaktadır. Üretim sermayesinin toplandığı bölgeler, gittikçe daha fazla faaliyet kollarında, mutlak üstünlüğü kazanmaktadır. Hızla gelişen bölgelere kıyasla durgun ya da yavaş gelişen bölgelerin maliyetleri yüksek olduğu için, bu faaliyetler terkedilmektedir. Böylece, bir yandan yetişmiş işçiler, bir yandan da sanayide yatırım arıyan sermaye, duraklıyan bölgeden hızlı gelişen bölgeye doğru göç etmektedir. Bu olaya alan ekonomisinde *kutuplaşma* (polarisation, backwash effect) denmektedir.

Duraklıyan ya da yavaş gelişen bölgelerde üretim artışları, daha çok, hızlı gelişen bölgelerden gelen talep artışlarına cevap verebildiği ölçüde ortaya çıkabilmektedir. Bu bölgelerin tabii kaynaklarına dayanan faaliyetler, gelişme kutuplarındaki ilerlemeden do-

1) Bölgelerarası rekabet, mutlak üstünlüklere, ülkelerarası rekabet de mukayeseli üstünlüklere dayanır. Bu bakımdan bölgelerin ve ülkelerin gelişmelerinin tahlihi hakkında bakınız: A.O. Hirschmann, *The Strategy of Economic Development*, (Yale University Press, New Haven 1958) Chap. 10.

ğan ham madde ve gıda maddesi talebi sayesinde bir artış göstermektedir. Fakat bu maddelerin arz elâstikliği zayıf olduğundan, geri kalan bölgelerde bu tesirden doğan üretim artışı da zayıf kalmaktadır. Daha sonra bu bölgelerde, ham maddenin değerlendirilmesine doğru geçen faaliyetler, taşıma ve el emeği ucuzluğu gibi etkenlerin tesiriyle, gelişmiş bölgelere kıyasla daha düşük bir maliyetle yapılabilmekte ve gelişmeye başlamaktadır. Gelişen faaliyetlerin sanayileşmiş faaliyetlere doğru yürümesi, bölgede üretim artışının artan maliyetler etkisinden yavaş yavaş kurtulup, azalan maliyetler etkisi altına girmesine sebep olmaktadır.

Bu olaya da alan ekonomisinde, gelişmenin yayılması (trickling down, spread effect) denmektedir ².

Bütün bu anlattıklarımızdan, büyümenin bölgelerarası gösterdiği farklılıkların niçin her zaman rasyonel olmayabileceği, yani toplum bakımından niçin bazan optimumdan uzaklaşmalara sebep olabileceği çıkmamaktadır. Gerçekten bölgeler arasında büyüme farklarının olması, iktisadî rasyonellik bakımından aslında tabii bir olaydır. Ancak bir seviyeden sonra, bu olay kanakların kullanımında rasyonellikten uzaklaşılmasına da sebep olabilir. İşte bu «bir seviyenin» daha açık ve kesin bir şekilde belirtilebilmesi, rasyonelliği kazandıracak hükümet politikasının nasıl olması gerektiği hakkında kesin sonuçlara varmamız için şarttır.

Belli bir bölgede iktisadî gelişme karmaşık (kompleks) bir sebeke meydana getirirken, ihtiyaç duyulan toplum sermayesinin maliyeti, yani millî gelire yapılan ilâve birim başına ihtiyaç duyulan demirbaş toplum sermayesinin maliyeti, belli bir hadde kadar azalan bir seyir, bu had aşıldıktan sonra artan bir seyir gösterir. Öyle ki, firmalararası etkilenme sebebiyle, şebekenin daha da büyümesi firmalar bakımından maliyetlerin düşmesine sebep olabileceği halde, demirbaş toplum sermayesinin üretim birimi itibariyle maliyeti artmaya başlamış olabilir. Firmalar demirbaş toplum sermayesinin maliyetine katılmadıkları için, (bunlar vergilerden ödenmektedir) o bölgede kapasitenin daha da genişletilmesi, diğer bölgelere kıyasla avantajlı gözükebilir. Oysa üretimin maliyeti demirbaş toplum sermayesinin maliyeti de dikkate alınarak hesaplandığı takdirde, sa-

2) Kutuplaşma ve yayılma tesirleri hakkında bakınız: Gunnar Myrdal, *Economic Theory and Underdeveloped Regions*, (Gerald Duckworth, Londra, 1957), Chap. 3; A. O. Hirschmann, a.g.e. Chap. 10.

nayi gelişmesinin başka bölgelere doğru kaydırılmasının firma içi ve firma dışı toplam maliyeti düşüreceği anlaşılabilir. Ayrıca işçi için konut durumu, tabii kaynakların değerlendirilmesi gibi hususlar da dikkate alındığı takdirde, bazı sanayi kollarında büyümenin başka bölgelere taşınmasının, kaynakların daha rasyonel kullanılmasını sağlayacağı ortaya çıkabilir. Gerçek sosyal maliyetlere ulaşmak için bir de sanayileşmenin yaptığı firma dışı zararları da dikkate almak gerekir. Bu zararlar, yeni sanayileşen bir bölgede, çok sanayileşmiş bölgeye kıyasla, üretimdeki artış birimi başına çok daha azdır. Misâl olarak İstanbul bölgesinde sanayi gelişmesini alabiliriz. Bu bölgede sanayiinin daha da geliştirilmesinin gerektirdiği demirbaş toplum yatırımlarının maliyeti (su getirme, yol, elektrik, liman vb. maliyetleri) gittikçe yükselmektedir. Ayrıca işçilerin meskeni meselesi de, başka bölgelere kıyasla, maliyeti yüksek bir yatırım olarak ortaya çıkmaktadır. Sanayiinin yarattığı dış zararların (şehircilik hizmetlerinin aksaması, turizm imkânlarının kısıtlanması, sağlık tedbirlerinin güçleşmesi vb.) bu bölgede, diğer birçok bölgelere kıyasla daha yüksek olduğu da açıktır.

Demirbaş toplum sermayesinin marjinal maliyetini de firma içi maliyetlere katarak ve diğer *dış zararları* da dikkate alarak yapılacak olan tahliller, sanayilerin bölgelerarası dağılımında mutlak üstünlükleri, piyasanın gösterdiğinden başka bir seviyeye getirecektir. Şimdi hükümet politikasının, bozulan rasyonelliği yerine getirmek için, yatırımların bölgelerarası dağılımını nasıl etkileyebileceğini görelim.

Sanayiinin rasyonel yerleşmesini sağlayacak tedbirler :

Yatırımların bölgelerarası dağılımında piyasanın yarattığı eğilimlerden daha rasyonel (toplum bakımından optimum) bir eğilime geçebilmek için, ayrı ayrı bölgelerde, millî gelirden sağlanabilecek artışların *toplam maliyetlere* oranının bulunması gereklidir. Ancak yatırımların bölgelerarası dağılımında toplum bakımından optimum tercihlere varmak için, kârlılığın her yatırım için ayrı ayrı hesaplanması yetersiz bir usuldür. Çünkü bu usulde belli bir yatırımın, üretim süresinde daha önceki safhalarda bulunan (geriye doğru bütünleşme) ya da daha ileriki safhalarda bulunan (ileriye doğru bütünleşme) firmalar için yarattığı kazançların dikkate alınmasına imkân yoktur. Merkezi plânlama organı, yatırımların bölgelere yer-

leşmesi meselesini dikkate alırken bunları büyük yatırım grupları olarak plânlamalıdır. Yatırımların tek tek kârlılığının hesaplanmasıyla, büyük yatırım blokları halinde kârlılıklarının hesaplanması, firmalararası dış kazançlar sebebiyle, farklı sonuçlara, götürebilir. Aynı şekilde yerleşme meselesinde de tek tek firma yatırımlarının dikkate alınmasıyla, topluca *sanayi bloklarının* dikkate alınması, çeşitli bölgelerde maliyetler bakımından farklı sonuçlara götürebilir. Çünkü bir firmanın çeşitli bölgelerde yerleşme maliyetleri, bir yatırım bloku içinde dikkate alındığı takdirde, tek olarak hesaplandığı duruma kıyasla, sadece mutlak farklar göstermez, bölgelerarası öncelik bakımından da farklar gösterebilir. Çünkü, firmalararası dış tesirler sebebiyle, bir yatırım bloku için çeşitli bölgelerde yerleşme imkânları, tek tek yatırımların yerleşme imkânlarından farklıdır³.

Yatırımların bölgelerarası dağılışının rasyonel bir şekilde tahlil edilmesi için yapılması gerekli ilk iş, *bölge imkân etüdleridir*. Bu etüdler, tabii şartlar bakımından birlik gösteren çeşitli bölgelerin ayrı ayrı imkânlarının bir sayımını, bir envanterini gösterecektir. Bundan sonraki safha, her bölgede ileride yerleşmesi beklenen «yatırımlar blokuna» uygun bir demirbaş toplum sermayesinin kurulmasıdır. Şüphesiz birçok bölgelerde, aynı zamanda, çok büyük üretim kapasiteleri kurulmasına gidilemeyeceğine göre, bazı bölgeler öncelik kazanacaktır. Öncelikleri tesbit edilmiş olan bölgelerde, maliyeti vergilerden karşılanan toplum sermayelerinin, fazla sürecek aylaklığa yer vermeden kurulmasına gidilmelidir. Ayrıca ele alınmış bölgede yaratılmış demirbaş toplum sermayesini tam olarak kullanacak firma yatırımı yerleşmedikçe, firma dışı maliyetler artan bir seyir göstermeye başlamadıkça, yeni bölgelerde demirbaş toplum sermayesi kurulmasına gitmemelidir. Gözden uzak tutmamak gerekir ki, demirbaş toplum sermayesi bir kere kurulunca, yeni firmaların da bunu kullanmasının sebep olduğu sosyal marjinal maliyet çok düşüktür ve kapasitenin sınırlarına bütün kollektif tesislerde ulaşılması için, bölge oldukça geniş düşünüldüğü takdirde, yatırımların ger-

3) Firmalararası dış kazançların yatırım tercihlerinde dikkate alınması gerektiğini ilk olarak Rosenstein-Rodan ortaya koymuştur: Problems of Industrialisation of Eastern and South Eastern Europe, *The Economic Journal*, June-September 1943. Ayrıca az gelişmiş ülkelerin sanayileşmelerinde dış kazanç ve zararların tahlili hakkında bakınız: Tibor Scitovsky, Two Concepts of External Economies, *The Journal of Political Economy*, April 1954.

çekten çok sıklaşmış olması gerekir. Başka bir deyişle, firmaların yeni yatırımlarının sebep olacakları marjinal maliyetlerin, henüz sanayileşmemiş bölgelere kıyasla daha yüksek bir seviyeye ulaşması için, yatırımların çok yüksek bir seviyeye ulaşmış olması, bölgenin iktisadî bir alan olarak genişleme imkânlarının iyice azalmış olması gereklidir.

Yatırım akımını, firma dışı maliyetlerin artan bir seyir gösterdiği bölgelerden, daha düşük olduğu bölgelere doğru aktarmak için çeşitli tedbirler alınabilir. Esasen yaygın bir şebekenin kurulmuş olduğu bir bölgede, firma dışı yatırımlara olan ihtiyaç hükümet tarafından karşılanmazsa, bu bakımdan bir tıkanıklık doğacağından, firmalar esasen bu bölgede yeni yatırım yapmaktan sakınmaya başlayacaklardır. Demirbaş temel sermayenin daha elverişli olduğu bölgelere doğru yatırımlarını kaydırmak isteyeceklerdir. Çeşitli etkenlerden ötürü bu eğilim ortaya çıkmıyorsa, ya da çok zayıf ise, hükümet demirbaş toplum sermayesinin dağıtımını dışında bir takım tedbirlere de başvurabilir⁴.

Bir bölgede demirbaş toplum sermayesinin kurulmuş olması, elverişli bir kapasitede olması, oraya yerleşecek firmalar için maliyetsiz (dıştan) bir kazanç sağlayacaktır. Çeşitli firmaların yatırıma girmeleri de, daha sonra yerleşecek firmalar için dıştan kazançlar (yetmişmiş işçi bulma kolaylığı, piyasa büyümesi vb.) sağlayacaktır, böylece bölgede kalkınma hızlanacak, yatırımlar birbirini olumlu bir şekilde etkileyen bir şebeke halinde gelişecektir.

Kurulacak sanayi kapasitelerinin toplanacağı merkezlerin sayısını çoğaltmamak, bu merkezlerde demirbaş toplum sermayesi arzında açıkça artan maliyetlere geçilmedikçe yeni merkezlere doğru yatırımları dağıtmamak, bu hizmetlerin arzında kaynak israfına sebep olmamak için dikkatli davranılacak bir husustur. Çünkü iyice gelişmiş az sayıda sanayi bölgesi, bölgelerin birbirine bağlanma maliyetlerini düşürecektir. Türkiye gibi çok geniş olan fakat topraklarının verimi düşük olan bir ülkede, bu husus son derece önemlidir. İyice gelişmiş iktisadî bölgeleri ulaştırma bakımından birbirine bağlamanın maliyeti, henüz iyice gelişmemiş çok sayıda merkezi birbirine bağlamanın maliyetinden çok daha düşüktür.

4) Bu tedbirler, vergi politikası, kredi politikası alanlarında alınacak tedbirler olabilir.

Çeşitli bölgelerde demirbaş toplum sermayesi kurulurken çok büyük bir dikkatle gözönünde tutulması gerekli bir mesele de *iktisadî bütünleşmedir*. Bir bölgede demirbaş toplum sermayesi kapasitesinin genişletilmesi, bu kapasiteyi kullanacak üretim faaliyetlerinde maliyeti düşürücü bir unsurdur dedik. Demirbaş toplum sermayesinin bileşiminde ve yaratılma temposunda, bunları kullanacak olan üretim faaliyeti çeşitlerinin neler olacağı hakkında az çok kesin bir tahmin yapılmış olmalıdır. Kullanacak firma yatırımlarının türleri ve bunların yerleşmelerinin alacağı zaman, demirbaş toplum sermayesinin bileşimini ve kuruluş hızını etkiliyecektir. Öyle ki, yaratılacak kapasite, en kısa zamanda bölgeye yerleşecek firmalarca kullanılmaya başlanmalıdır. Kullanacak firmaların türleri ve faaliyete geçme zamanları hakkında yapılacak yanlış tahminler, bir yandan boş kapasite yaratılmasına, diğer yandan da bir kısım toplum sermayesi arzında tıkanıklıklara sebep olabilir.

Demirbaş toplum sermayesi arzının, onu kullanacak firma yatırımlarından önce yapılması hali, daha çok, tabii kaynakların sömürülmesine, işlenmesine dayanan ve/veya büyük yatırımları gerektiren ağır sanayi kolları için geçerlidir. Bunlar, üretim sürecinde de daha ileri safhalardaki firmalar için mal ve hizmet arzı yapan faaliyet kollarıdır. Doğrudan doğruya kişilerin tüketim ihtiyaçlarını karşılayan ve oldukça küçük yatırım tutarlarıyla kurulabilen üretim faaliyetleri için önceden demirbaş toplum sermayesi kurulmasına gidilmesi, yaratılan kapasitelerin daha uzunca bir süre aylak kalmasına sebep olabilir. Zaten bu çeşit üretim faaliyetlerinin yerleşmelerinde ana kural, daha çok tüketim merkezlerine yani piyasaya yakın olmaktır. Gelişmesi beklenen bölgelerde sanayileşme ilerledikçe ve büyük şehirler kuruldukça, bu çeşit faaliyetler küçük birimler halinde yerleşmeye başlayacaktır. Bu faaliyetler için gerekli demirbaş toplum sermayesinin talep ortaya çıktıkça yaratılması, büyük tıkanmalara yol açılmadan başarılabilir. Esasen büyük yatırım blokları için kurulan kapasiteler, küçük hafif sanayi yatırımlarının da ihtiyaçlarını karşılayacaktır. Bu ihtiyaçlar karşılanamıyacak halle geldikçe, toplum sermayesi kapasitesinin geliştirilmesi, bileşiminin ayarlanması mümkündür.

Kollektif tüketim hizmetleri arzı :

Kollektif tüketim hizmetlerinin (güvenlik, eğitim, adalet, sağlık vb...), bütün yurttaki merkezi hükümet tarafından eşitlik içinde

dağıtılması ana kuraldır. Ancak b6lgelerin gelişme farkları, bu bölge idarelerinin arzettikleri tüketim hizmetlerinin nitelik ve niceliklerinde farklılara sebep olabilir. Bölge idarelerince arzedilen kollektif tüketim hizmetlerinin miktar ve nicelik bakımından belli bir düzeyin altına düşmemesi isteniyorsa, topladığı gelirlerle bu düzeye ulaşamıyan fakir bölgeler idarelerine devletçe yardımlar yapılır.

Belli bir bölgede devletçe ve bölge idarelerince arzedilen tüketim hizmetlerinin mükemmelleştirilmesi acaba bölgenin kalkınmasına yardımcı olur mu? Tabii güzellikleri olan bir bölgede bu hizmetlerin mükemmelleştirilmesi, turizm sanayiinin daha kolayca gelişmesine yol açabilir. Bu durumda kamusal tüketim hizmetleri arzının mükemmelleştirilmesi, üretim sürecinde geriye doğru dış kazanç yaratmakta ve turizm sanayiinin gelişmesine hizmet etmektedir.

Örgütlenme meseleleri :

Bölge kalkınması programlarında örgütlenme meselesi iki düzeyde ortaya çıkabilir: merkezi hükümet, bölge idareleri. Merkezi hükümet, çeşitli bölgeler arasında demirbaş toplum sermayesi kapasitesi kurmak bakımından öncelikleri tesbit edecektir. Bu kapasitelerin kurulması da gene esas itibariyle merkezi hükümetin işidir. Bölgeler merkezi plânlamaya alındıktan sonra ve kalkınmaya itici gücü verecek yatırımlar yapılırken, bölge idareleri de hizmet arzlarını, girişilen kalkınma çabasını destekleyici bir şekilde ayarlamalıdır. Burada dikkatle üzerinde durulması gerekli nokta şudur: merkezi hükümetçe yapılacak demirbaş toplum yatırımları ile bölgede ekonomiye bir canlanma verildikten sonra, millî gelirden sağlanacak artışların bölgede veya bölge dışına sızarak hepten tüketim harcamalarına gitmesini önlemek. Özellikle kalkınmanın ilk safhasında, bölgede fakirlik hâkim olduğundan, teşebbüs derecesi zayıf olduğundan, bölgeye gelecek ilâve gelir akımının tekrar bölge dışına tüketim, ya da gelişmiş bölgelerde taşınmazlara yatırım amacıyla aktarılması kuvvetli bir eğilimdir. Bölge idareleri bu ilâve gelir akımının önemli bir kısmını, uygun bir vergileme ile (değerlenmeden, taşınmazlardan, ticarî gelişmeden alınacak mahallî vergiler) bölgede tutmağa çalışmalıdırlar. Bu gelirlerin, bölgede bu idarelerce yapılacak yatırımlarda (tüketim ve üretim amaçlı demirbaş toplum sermayesi) kullanılmaları, başlıyan zenginleşmenin yeniden zenginleşmeye sebep olmasını sağlayabilir.

Yarattığı fayda bölgede kalan toplum hizmetlerinden bazılarının, marjinal fiatlama esasına uygun olarak kullananlara dağıtılması, demirbaş sermaye kapasitesinin ve veya üretim sermayesinin daha da geliştirilmesine imkân verecek yatırımlar için ihtiyaç duyulan kaynakların elde edilmesini sağlayabilir.

Gözden uzak tutulmaması gereken bir nokta da şudur: bölge kalkınmasına yardımcı olacak bir bölge idareleri örgütlenmesi, az gelişmiş ülkelerin hemen hepsinde idarenin açık bir niteliği olarak dikkati çeken zayıf etkinlik yüzünden kaynak israfına sebep olabilir. Yeni bir kurum yaratılırken, ya da eskilere yeni görevler verilirken, bölge kalkınması amacına yararlı olma kıstası dikkatle gözönünde tutulmalıdır. Bölgede artmaya başlayan millî gelirin, tekrar bölgede yatırılması amacı gözönünde tutulmalıdır. Esasen böyle bir mekanizma piyasanın işleyişi ile meydana gelmekteyse (ki bu ihtimal özellikle kalkınmanın ilk başladığı dönemlerde zayıftır), bu çesit karışmalardan kaçınılmalıdır.

Sonuç :

Bölgelerarası dengeli kalkınma konusu son yıllarda iktisat yazınında ve politikasında artan bir ilgi çekmektedir. Sanayileşmiş ülkelerde bu meselenin ele alınışı daha çok bölgelerarası gelir dağılımı eşitsizliklerini azaltmak, fazla şişmiş sanayi bölgelerinin yarattığı firma dışı zararları ve kaynak israflarını azaltmak amaçlarına yönelmiştir. Az gelişmiş ülkelerde ise mesele, daha çok kalkınmanın başlatılıp yayılacağı stratejik noktaların tesbiti ve bu noktalarda stratejik hükümet yatırımlarının yapılmasıdır.

Bu konuda az gelişmiş ülkelerde uygulamadan gelen bilgileri-miz pek zengin değildir ve bu da iktisat politikalarında mesele-nin ciddi olarak ele alınmasının yeni oluşundan ileri gelmektedir. Doğu Bloku ülkelerinin bu alandaki uygulamalarının değerlendirilmesi, henüz Batı iktisat yazınında üzerinde anlaşmaya varılmış in-celemelere konu olmamıştır. Bu alandaki ilkeler, daha çok genel iktisat tahlillerine ve hızla gelişen yerleşme iktisadı tahlillerine dayanmaktadır. Plânlama tekniklerinin gelişmesi, hem nazariyede mesele-nin daha kesin kavramlar halinde incelenmesine, hem de uygulamaların açıklanmış kalkınma modellerine dayandırılmasına imkân vermiştir.

Türkiyede 1960 yılından itibaren bir iktisat politikası olarak plânlama benimsendikten sonra, bölge kalkınması konusuna da el atılmıştır. Bunlardan Antalya Bölge Kalkınma Projesi, FAO ile Devlet Plânlama Teşkilâtı tarafından ortaklaşa yürütülmektedir. Keban-Doğu Kalkınma Projesi ise henüz ilk hazırlık safhalarındadır. Bu projelerde, ileri bölge plânlaması teknikleri kullanılmamaktaysa da, bölge kalkınması meselelerinin idari plânda topluca ele alınması denemelerinin başlangıcı oldukları için öğretici yanları olmaktadır.

Türkiyede bölge kalkınması meselesi iki politikayı gerektirecektir: 1) Sanayileşmeyi sıkışık bölgelerden daha elverişli bölgelere doğru yaymak, 2) Sanayi yerleşmesinde, demirbaş toplum sermayesini israfa sebep olacak şekilde arttırıcı yayılmalardan kaçınmak, belli bölgelerde toplamak. Birinci politikanın uygulanması gerektiği alan olarak ilk bakışta İstanbul bölgesi dikkati çekmektedir. İkinci politikanın amacı ise, siyasî çoğunluk elde edebilmek, seçmenlere yatırım yapmak çabası ile üretim yatırımlarının küçük birimler halinde yurdun çok değişik bölgelerine serpilmesini önlemektir. Bu son nokta Türkiye için belki birinciden de daha önemlidir; çünkü devlet eliyle ya da onun dolaysız yardımları ile yapılan yatırımlar (bu arada firma yatırımları) çok önemli tutarlara ulaşmaktadır. Bunların belli bölgelerde toplanması, demirbaş toplum sermayesi arzını, üretim birimi başına minimuma indirmek bakımından son derecede önemlidir. Türkiyede bölge kalkınması politikasının sağlam esaslara dayanması için, *potentiel* gelişme bölgelerini tesbit edici bölge imkân incelemelerinin ve bölgeler içinde de sanayileşme ile dış kazançların ve firma dışı maliyetlerin artışı arasındaki bağıntıyı ortaya çıkaracak tahlillerin sistemli bir şekilde yapılması şarttır.